

ZPRAVODAJSKÉ POKRYTÍ ENVIRONMENTÁLNÍ TEMATIKY

ARNOŠT NOVÁK

ABSTRAKT

Text přináší stručný vhled do problematiky zpravodajského pokrytí environmentálních témat. Vychází z předpokladu, že jak předmět zájmu, životní prostředí, tak i proces jeho zprostředkování, tedy zpravodajství, jsou sociálně konstruované, a tudíž se do nich promítá společenský a kulturní kontext a jeho dynamika. Zpravodajství o životním prostředí tak není a ani nemůže být „objektivním zobrazením“, ale je podmíněné řadou faktorů: počínaje těmi obecnými, jako jsou domínantní hodnoty dané společností, a konče konkrétními tlaky a rutinami, kterým jsou média ve svém každodenním fungování vystavena. Text se tak po úvodu v první části nejprve zabývá samotným konceptem přírody a životního prostředí, v další přináší vhled do vývoje mediálního diskursu o životním prostředí, aby se ve třetí části věnoval konkrétním faktorům ovlivňujícím zpravodajské zpracování dané problematiky, jako jsou zpravodajské hodnoty, organizační rutiny a tlaky, charakteristiky environmentálních témat či využívání zdrojů ve zprávách.

KLÍČOVÁ SLOVA

Příroda – životní prostředí – zpravodajství – mediální diskurs

V posledních desetiletích se životní prostředí stalo jednou z důležitých oblastí veřejných debat. Na veřejnosti se začala diskutovat témata, jako jsou znečištění ovzduší a vody, ozónová díra, nedostatek přírodních zdrojů, rizika jaderné energie či v poslední době zejména otázka globálního oteplování a s ním spojených klimatických změn. Na tomto zvýšeném zájmu o životní prostředí se výraznou měrou podílela i média, která se hrála důležitou roli ve zviditelňování těchto témat ve veřejném diskursu, v tom, kdy se ze životního prostředí jako podmínky pro život stal předmět politického zájmu. „Bez mediálního pokrytí je nepravděpodobné, že by environmentální problémy buď vůbec vstoupily do arény veřejného diskursu, anebo se staly součástí politického procesu. Ve skutečnosti je většina z nás závislá na médiích, která nám pomáhají porozumět často obromilující každodenní záplavě informací o environmentálních rizicích, technologiích a iniciativách.“ (Hannigan 1995: 58)

Navíc jsou to pro většinu z nás právě informace zprostředkované médií, na jejichž základě si utváříme představu o tom, jaké jsou environmentální problémy, jaká je jejich závažnost. „*Média tak hrají důležitou roli při vývoji životního prostředí jako veřejného tématu.*“ (Guedes 2000: 538) Ale utvářejí i naše základní ideje o tom, co je to vůbec životní prostředí a co je to příroda. Čím dál tím více je zpochybňována pozitivistická představa, že příroda je jakási čistě přirozená sféra, která existuje mimo sociální dynamiku lidské aktivity, že na přírodu můžeme nahlížet z pozice neutrálního a objektivního pozorovatele. Na přírodu a potažmo i životní prostředí tak nahlížíme skrze naše sociální zkušenosti – jsou vnímány jako sociální konstrukce, podobně jako se uvažuje o konstruování zpráv.

PŘÍRODA A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ JAKO SOCIÁLNÍ KONCEPTY

Co je to příroda a co životní prostředí? Jaký je, jestli vůbec, mezi nimi rozdíl? V sociální teorii o životním prostředí podle Johna Barryho nejde o dva stejné koncepty a je důležité si uvědomovat rozdíly mezi nimi (Barry 1999: 16). Ten hlavní spočívá v tom, že „příroda“ je vyjádření abstraktního, téměř „neutrálního“ významu mimolidského světa, zatímco „životní prostředí“ se spojuje s lokálnějším, determinovanějším lidským, ale i mimolidským prostředím či okolím s mnohem určitějším souborem

podmínek definovaných vztahem k určitému organismu či entitě. Zatímco životní prostředí je tedy vždy již prostředím někoho nebo něčeho, o „přírodě můžeme mluvit, aniž bychom odkazovali k nějakému konkrétnímu prostředí, organismu či entitě“ (Barry 1999: 16).

PŘÍRODA V JEDNOTNÉM ČI MNOŽNÉM ČÍSLE

Co je tedy příroda? Sociolog Raymond Williams prohlásil, že „příroda (nature) je snad tím nejsložitějším slovem v jazyce“ (Williams 1983: 219) a identifikoval tři hlavní významy slova: za prvé je to esenciální kvalita a charakter něčeho, za druhé základní síla, která řídí buď svět, nebo lidské bytosti, anebo obojí, a za třetí samotný materiální svět, který buď zahrnuje, anebo nezahrnuje lidské bytosti.

Příroda jako koncept je do značné míry sociální konstrukce. To, jak na přírodu nahlížíme a jak ji chápeme, závisí na naší perspektivě sociálního života. Na přírodu pohlížíme skrze naše sociální zkušenosti, a tudíž se pohled na přírodu mění jak v čase, historicky, tak i v prostoru, tedy kulturně. Koncept přírody obsahuje neobyčejný popis lidské historie. To, co se často tvrdí o konceptu přírody, je tak spíše určitý koncept člověka, koncept člověka v určité společnosti. Právě proto, že se na přírodu díváme skrze sociální kategorie ovlivněné lidskými zájmy. Naše koncepte přírody tak závisí na procesech sociální selekce a sociální reflexe, máme tendence si vybírat určité rysy přírody, na ně se zaměřovat a ignorovat ty, které se nám nehodí. Kategorie, které používáme k pochopení přírody, užce odrážejí kategorie, které používáme k pochopení společnosti. Sociální život a jeho reflexe je zásadní pro naši zkušenost přírody, příroda je tak sociální fenomén.

Williams podal zajímavý historický popis toho, jak se vyvíjel koncept přírody (Williams 2005: 67–85). K nejvýznamnější historické transformaci došlo zhruba ve 13. století, kdy se postupně, mimo jiné i pod vlivem monoteistického křesťanství, začal používat pojem „příroda“ v jednotném čísle. Protože jakmile se podle Williamse příroda separovala od široké rozmanitosti věcí a stala se čímsi „abstraktním“, mohl začít člověk spojovat určité společenské uspořádání s oním abstraktním přirorodním řádem, s čímsi, co odpovídalo oné abstraktní přírodě, kdy „Příro-

da je...“, či „Příroda ukazuje...“, anebo „Příroda nás učí, že...“ (Williams 2005: 70). Williams provádí soupis řady politických vztahů, které se odvolávaly na tuto přírodu v jednotném čísle (vlastnické vztahy, kooperace, agrese, demokracie, otroctví či soutěživost), často také za pomoci personifikací a využití metafor, kdy příroda byla jednou bohyně, pak matka, absolutní vládce, konstituční zákonodárce či selektivní chovatel. Využití metafory s odvoláním se na přírodu v jednotném čísle odráželo neustálé se měnící vztahy mezi přírodou, často v podobě přírodního stavu, Bohem a lidstvem. Williams zdůrazňuje dvě rozhodující transformace, které začaly v 16. a 17. století a obě zahrnovaly separaci přírodního stavu od Boha a lidstva.

Ta první transformace zahrnovala umrtvení přírody, kdy se z životadárné síly stala mrtvá věc, z ducha se stal stroj. Skrze vědy, jako byla fyzika, matematika, se ustavilo studium přírody, kde byla příroda pojata čistě jako věc materiálně konstituovaná. Příroda se tak stala souborem zákonů, případů a konvencí, které se objevovaly skrze nová pravidla především empirického zkoumání. Příroda tak byla především to, jak ji definovaly přírodní vědy.

Druhá transformace přírody zahrnovala konstruování přírodního stavu, který předcházela lidstvu nebo alespoň civilizovaným společnostem. Jakmile se příroda jednou separovala jako něco abstraktního, co předcházelo lidské společnosti, otevřelo to prostor pro debatu o podobě tohoto přírodního stavu, o tom, jaké sociální aktivity zapadají do tohoto přírodního či spíše přirozeného stavu, a které jsou tak přirozené. Jedni v něm viděli zlatý věk, v němž byl člověk šťastný, nevinný a prostý, tento mocný mýtus často ladil s mýtem Ráje člověka před jeho pádem. Oproti tomu jiní, jako třeba Thomas Hobbes, považovali život člověka v přírodním stavu za „osamělý, bídný, odporný, brutální a krátký“, byl to zkrátka stav, v němž všichni bojovali proti všem (Williams 2005: 75–77; Macnaghten – Urry 1995: 206).

Tato abstrahovaná příroda legitimizovala teoretické zkoumání, separovaná mysl se dívá na separovanou věc, člověk se zvenčí dívá na přírodu, pozoruje ji a zkoumá. Separace přírody od člověka tak byla předpokladem pro ustavení instrumentálního vztahu člověka k přírodě jako souboru pasivních objektů, které jsou tu pro použití člověkem a které má člověk zkoumat, studovat, pochopit a především kontrolovat (Macnaghten – Urry 1995: 206). Instrumentální vztah k přírodě byl nezbytný

pro rozvoj vědecké revoluce a průmyslového kapitalismu. Sice již v počátcích průmyslového kapitalismu začali někteří lidé pociťovat jeho vedlejší dopady a industrialismus byl kritizován jako nehumánní, nespravedlivý a „nepřirozený“, nicméně rozvinout nějakou alternativu bylo obtížné. „S tím, jak se trh institucionalizoval ve společnosti, začalo být stále obtížnější kritizovat samotný mechanismus, který byl tvůrcem bohatství, prosperity, zisku a liberální demokracie. Trh se začal chápat jako »přirozený« a zákony trhu jako analogie přírodním zákonům, takže by se do něj nemělo zasahovat, ani ho zpochybňovat.“ (Macnaghten – Urry 1995: 206)

Jak lidé začali pociťovat první zkušenosti s degradací životního prostředí a přírody jakožto vedlejších efektů nastupujícího věku průmyslového kapitalismu, objevila se i první kritická reakce v podobě romantismu, který začal kritizovat industrialismus jako nehumánní, nespravedlivý a nepřirozený. Romantismus, který si cenil divoké přírody, míst nedotčených člověkem, a idealizoval si „ušlechtilé divočky“, tak představoval první „ekologické“ oceňování přírody. Nicméně, jak upozorňují Macnaghten a Urry, romantismus byl oproti osvícenství eskapistický (Macnaghten – Urry 1995: 207). Romantismus mohl jen těžko představovat alternativu vůči průmyslovému kapitalismu, který se se svým institucionalizovaným tvářím prezentoval jako generátor bohatství, prosperity, zisku, demokracie a pokroku.

Williams upozornil na to, jak se v historii měnily interpretace přírody. V moderní době to byl na jedné straně osvícenský důraz na přírodu jako soubor zákonů, které je třeba studovat, pochopit, kontrolovat a pro lidský prospěch zužitkovat, na straně druhé romantický přesun důrazu na to čisté, původní, originální v přírodě, kde příroda představovala „nezkažený prostor“ v kontrastu s tím, co bylo vytvořeno člověkem či co si člověk způsobil sám (Williams 1983: 223). Toto binární napětí se neustále promítá do interpretací přírody. Příroda je tak zároveň bezpečná (jako úkryt před pronásledováním), ale zároveň i nebezpečná (dravá zvěř); plodná (poskytuje živobytí), ale i neplodná (nedostatek potravy, neúroda); čistá (bez lidských zkažeností), ale i zkažená, prokletá (neovládané telné pudy); tvořivá, původní (léčiva), ale i ničivá (záplavy); nevinná, ale i mstivá. Tato polysémická bohatost, tedy schopnost slova a konceptu pojmenovat řadu rozporných významů, vytváří z konceptu přírody mocný a flexibilní konstrukt.

Škálu protichůdných charakteristik projektovaných na přírodu výšeji- ně popisuje Kate Soper:

„Příroda je jak stroj, tak organismus, je pasivní látkou i činitelem vitality. Je reprezentována jak divochem, tak aristokratem, je znečištěná, je i zdrojem zdraví, je neslušná i nevinná, smyslná i čistá, chaotická, je i zdrojem rádu. Je feministickým pojetím je příroda stejně milenkou, matkou a xantypou: zájem smyslového potěšení, pečujícího lůna, místem proradných a mstivých sil ženecných za trest pro její lidské porušení. Vznešená a pastorační, indifferenční k lidským cílům a obojetě sloužit jim, příroda vzbuzuje hlubokou úctu, když utišuje, šíří děs, když pacifikuje, představuje se zároveň jako nejlepší z přátel a nejhorší z nepřátel.“ (Soper 1995: 71)

Podobně i Anders Hansen s odkazem na řadu studií provedených v reklamě, filmu a dokumentech potvrzuje tuto konstruovanost přírody na základě binární opozice „Kultura versus Příroda“. Média v těchto studiích artikulují přírodu pěti různými způsoby:

1. *Příroda jako dobrá, čistá („Ráj na Zemi“)*. V této koncepci příroda poskytuje výživu (Matka Země), je harmonická (příroda se cení jako dobro per se, protože je nedotčená zkaženým člověkem).
2. *Příroda jako zranitelná, ohrožená*. Příroda je tu ohrožena svou binární opozicí – kulturou – ve formě vědy a technologií.
3. *Příroda jako hrozba*. Příroda se tu prezentuje jako mocná a pomstychtivá. Příroda se tu považuje za nepředvidatelnou a neznámou sílu, která představuje hrozbu člověku a která se lidstvu může kdykoli pomstít za špatné zacházení.
4. *Příroda jako nedokonalá*. V této koncepci přírody se pozitivně cení její binární opozice – kultura – v podobě vědy. Na nedokonalé přírodě může člověk pomocí vědy dokazovat svoji schopnost kontrolovat a popřípadě vylepšovat přírodu (např. léčba genetických nemocí).
5. *Příroda jako výzva*. Tato konstrukce přírody zase klade důraz na ty kvality, na kterých je možnost testovat kvality vědy a vůbec lidské schopnosti a důvtip. (Hansen 2006: 813)

V poslední době jsou nejvíce používány dva klíčové koncepty přírody. Tou první koncepcí je pojetí přírody jako „ohrožené“. Ta se projevuje panickým znepokojením ohledně úbytku a vymírání druhů, zvláště těch spektakulárních a esteticky líbivých. Příroda je tu vnímána jako soubor vyčerpitelných zdrojů, které by mělo lidstvo pečlivě spravovat s ohledem

na příští generace. Do této koncepce patří i představa přírody jako subjektů, které nesou práva (práva zvířat) a představa přírody jako toho zdrojeho a čistého, které je ohroženo lidským znečištěním. Druhý klíčový koncept konstruuje přírodu jako říši čistoty a morální síly. Příroda je tu charakterizována jako objekt spektaklu, krásy, jako rekreační místo, jako stav předpoléčenské hojnosti, božskosti a dobra v pojetí např. přírodního léčitelství, jako reprezentace návratu z odcizené moderní společnosti k organickému společenství a jako holistický ekosystém, který by se měl zachovat v celé své diverzitě a vzájemné provázanosti (Szerszynski – cit. dle Macnaghten – Urry 1995: 211).

Je více než problematické určit, co je příroda, ta pravá, „čistá a původní“. Spíše je možné mluvit o přírodách, které jsou konstruovány historicky, geograficky a kulturně. Idea toho, co je příroda, a koncepty přírody vůbec byly a jsou zásadně provázány s dominantními idejemi ve společnosti. Alexander Wilson napsal, že příroda „se všude filmuje, fotí a maluje, píše se a mluví se o ní“ (Wilson 1992: 12), takže ve skutečnosti je skrze média re-artikulováno mnoho různých přírod. Což ho vede k zásadnímu závěru, že současná ekologická krize se netočí ani tak kolem „přírodního“ a ekologické problémy nejsou „tam někde v přírodním prostředí“, ale jde především o „krizi kultury“, která „zaplavuje naše domácnosti, naše rozbovary, naši ekonomiku“ (Wilson 1992: 12).

Wilson, autor knihy *The Culture of Nature*, upozorňuje, že idea přírody a životního prostředí odlišně rezonuje v různých zemích a ve specifickém čase, a závisí to i na širších kulturních a ekonomických faktorech. Od druhé světové války můžeme v západní Evropě a Severní Americe podnět nejvysledovat několik zásadních proměn v našem vnímání přírody. Za prvé je to obrovská expanze turistického průmyslu do přírody s důrazem na masovou produkci vyhlídkových zájezdů do safari parků či Disneylandů. Za druhé, zejména od 70. let dvacátého století, rostoucí důraz na environmentální vzdělávání a výchovu. A konečně za třetí, rostoucí uznání potřeby „organizovat“ veřejné mínění o přírodě a životním prostředí projevující se využíváním přírody a životního prostředí v reklamě a natíraním byznysu na zeleno.

PŘÍRODA JAKO DISKURSIVNÍ ZÁTKA

Koncept přírody jako sociálně konstruované a provázané s dominantními idejemi ve společnosti se projevuje zejména při použití přírody v jejím adjektivu. Pojmy přírodní či přirozený se často používají v ideologickém slova smyslu a slouží k tomu, co Hansen nazývá „diskursivní zátkou“ (*discursive stopper*) (Hansen 2006: 827). Tím, že se o něčem prohlašuje, že je přirozené (například přirozená práva, přirozený původ soukromého vlastnictví či přirozený sklon některých etnik k lenosti), odrazuje se od dalšího kritizování, zkoumání a zpochybnování. Tím, že se odkazuje na přirozenost, vyvolává se dojem ontologické trvalosti, nezávislosti na lidském jednání, vlastně se tak imunizuje a očkuje proti zpochybnování procesů či případně vlastností tak, jako zátky vsazená na diskurs ukončuje či spíše znevažuje jakoukoli další kritiku. Když se něco (například globalizace) děje přirozeně, jakákoli kritika je cosi nepřirozeného, cosi, co jde proti zdravému rozumu. Adjektiva přírodní/přirozený tak velice často slouží k udržování obecného konsenzu právě tím, že se odvolávají na zdravý rozum.

Také používání těchto adjektiv s sebou nese užívání binárních opozit. To, co není přirozený či přírodní fenomén, je možné zpochybnovat a v některých případech je to možné považovat za potenciálně špatné, neetické či zdravotně škodlivé. „Klíčový ideologický úspěch užití slova *přirozený/přirodní* místo *způsobu*, kterým naznačují jasně konsenzuální hranice mezi *přirozeným stavem věcí na straně jedné, a stavem věcí, které jsou výsledkem lidské intervence, na straně druhé. Fráze *přirodní/přirozený* tak očkuje proti *zpochybnování ideologie, která za ní spočívá – a zájmů, kterým slouží – fráze tak konstruuje a udržuje mýtus *přirodního, vyváženého, přirozeného*, seberegulujícího se *lidského *equilibria*, ohroženého lidským zásahem.*“ (Hansen 2006: 831)**

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ ČTYŘIKRÁT JINAK

Podobně jako termín *příroda* i pojem *životní prostředí* je sociálně konstruovaný, protože představa toho, co je životní prostředí, se liší nejen v jednotlivých společnostech a kulturách, ale i v rámci jedné společnosti. Něco jiného si pod pojmem životní prostředí představuje obyvatel velkého města, pro nějž se životní prostředí skládá především z domů, budov, ulic

a přírody, jako to mimolidské a neživé, pro něj představují stromy a pečlivě udržované parky ve městech. Oproti tomu obyvatelé venkova či vesnice si pod pojmem životní prostředí v prvé řadě představí statek a stádo, pole, louky, les, které ji obklopují a domáci či divoká zvířata. Životní prostředí se tak liší a závisí na tom, čím je to prostředí a k čemu se vztahuje.

John Barry tvrdí, že pojem životní prostředí je sporný termín v tom slova smyslu, že nemá jeden univerzální, dohodnutý význam, jednu definici (Barry 1999: 12). Jedná se podle něj o relační koncept – když uvažujeme o životním prostředí, vždy potřebujeme vědět, co anebo kdo je přímětem uvažování, abychom mohli definovat prostředí. Zatímco tak můžeme o životním prostředí, vždy máme podle Barryho na mysli konkrétní životní prostředí konkrétního organismu, nejčastěji člověka. Barry v rámci sociálních teorií rozlišuje čtyři základní typy životního prostředí (Barry 1999: 22):

1. *Životní prostředí jako divočina.* To je pohled na přírodní prostředí z „civilizované“ perspektivy, který v sobě může obsahovat dvě reakce. Tedy podobně jako u pojmu příroda zde vidíme určité binární pojetí. První, dominantní, které vnímá divočinu jako nespoutané přírodní prostředí jako nebezpečí, které je třeba „pacifikovat“, „ochotit“, „dobýt“, je to pohled na divokou přírodu, kterou je třeba změnit v úrodnou zahradu, kde má vše svůj řád, kde je vše pod kontrolou a kde příroda slouží potřebám a tužbám člověka. Tento pohled na divokou přírodu jako nebezpečnou, nekontrolovatelnou permanentní hrozbu lidskému řádu dominoval po většinu lidské historie. Druhá reakce na divočinu je pozitivnější, Barry ji nazývá „romantickou“ nebo „zeleňou“. Je to pohled na divokou přírodu, který ji oslavuje a tváří v tvář negativním důsledkům postupující průmyslové modernizace si jí cení. Tento pozitivní pohled na divočinu se odráží i v populární kultuře, v níž se na „divokou a svobodnou přírodu“ pohlíží nejen jako na cosi cenného, ale také na cosi ohroženého průmyslovou společností. Film *Zachraňte Willyho* je jedním z příkladů takového pohledu. (Barry 1999: 23)

2. *Životní prostředí jako krajina/zabráda.* Vnímání životního prostředí jako krajiny představuje opačné vnímání než v případě divočiny. Životní prostředí jako krajina je ochotně přirodní prostředí, je to prostředí, kterému člověk vtiskl svůj řád, které zpacifikoval, ochotil, pod-

robil své kontrole a přeměnil v zahradu. Je to prostředí humanizované transformované ve prospěch lidských cílů.

3. *Městské životní prostředí.* Městské prostředí je prostředí umělé, vytvořené člověkem. Není to ani divočina, v níž není po člověku ani stopy, ale není to ani venkovská krajina, v níž jsou přírodní procesy člověkem řízené, ale nejsou jím vytvořené. Město tak představuje umělý výtvor, který si lidé vytvořili pro sebe a který v moderní době také čím dál tím více obývají. Ostatně v moderní době být „moderní“ znamená žít ve městě, zatímco venkov je spíše synonymem pro opak (Barry 1999: 25). Právě v tomto umělém prostředí dochází k paradoxu, že čím více jsou lidé vzdáleni přímému kontaktu s přírodou, tím vyšší status tato příroda v podobě nikým nedotčeného divokého prostředí u městských lidí získává. „*Toho odloučení od přírodního prostředí částmi vedlo k posílení symbolického statusu přírodního světa (divočiny a krajiny) a k zájmu o jeho ochranu. Čím méně každodenního přímého kontaktu s přírodním světem lidé měli, tím symbolicky mocnější se tento přírodní svět stával (jako symbol »zlátého věku« v »krajíně nebo jako připomenutí »chaosu«, který obklopoval lidskou společnost v divočině).*“ (Barry 1999: 25) Čím méně každodenního kontaktu s přírodním světem, tím více jsou lidé v umělém, urbánním prostředí odkázáni na zprostředkování přírody, přírodního prostředí či divočiny skrze média, tím více jim je příroda medializována a tím více je pro ně konstruována médií a jinými aktéry ve společnosti.

4. *Globální životní prostředí.* Idea „globálního prostředí“ je poměrně nová a spadá do přelomu 60. a 70. let dvacátého století, kdy se začala debata ohledně „environmentální krize“. Důležitou roli v ustavení konceptu globálního životního prostředí sehrály obrázky planety Země z kosmu. Právě tyto obrázky přispěly k tomu, že lidé začali vnímat globální prostředí planety Země jako prostředí, které všichni sdílíme a obýváme. Nicméně až na přelomu 80. a 90. let se idea „globálního prostředí“ plně rozvinula spolu s diskusemi ohledně takových environmentálních problémů, jako byly ozónová díra, úbytek biodiverzity či globální oteplování. Idea či koncept globálního prostředí s sebou nese některá důležitá poselství. Tím prvním je vzájemná propojenost, tedy, že všichni jsme na jedné lodi, pokud dojde k ohrožení globálního životního prostředí. Tím druhým poselstvím je, že ve své samé

podstatě je globální životní prostředí ohroženo lidmi. Třetí poselství navazuje na předchozí. Hovořit o „globálním prostředí“ často implicitně předpokládá, že hrozby, kterým čelíme, jsou globální, a protože jsme všichni na jedné lodi, tak za tyto hrozby všichni tak nějak neseme stejnou vinu. Jak ale upozorňují někteří zelení, odpovědnost za tyto globální hrozby není stejná, protože mnohé globální problémy jsou zapříčiněny rozvinutou, průmyslovou částí světa (Barry 1999: 28). Přesto je idea sdílené zodpovědnosti silně spjata s konceptem globálního životního prostředí. Idea globálního životního prostředí a globálních environmentálních problémů, jako jsou ozónová díra či změny klimatu, by byla zcela nemyslitelná bez zprostředkující role médií.

Je třeba ale zdůraznit, že tvrzení o sociální konstruovanosti přírody a životního prostředí nepopírá, že mají určité „objektivní“, materiální kořeny, ale spíše zdůrazňuje nemožnost separovat přírodu od společnosti, protože příroda, životní prostředí jsou zprostředkovány skrze sociální instituce, jako jsou vzdělávací systém či turistický průmysl, a skrze kulturní průmysl včetně reklamy, fotografie či třeba umění. Wilsonson také tvrdí, že „*vedle životního prostředí biosféry existuje nyní také životní prostředí reklamy, propagace a jazyka o přírodě – jeho management, jeho ochrana, jeho křehkost, jeho posvátnost, jeho zpeněžitelnost. Je to životní prostředí, které zahrnuje tisková a elektronická média a zaplazuje jazyk jak korporací, tak sociálních hnutí. Je to také životní prostředí, do kterého musíme zasahovat.*“ (Wilson 1992: 86)

POČÁTKY MEDIÁLNÍHO DISKURSU O ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ

Počátky mediálního diskursu o životním prostředí datují mnozí autoři do roku 1969 (Hannigan 1995: 62, Allan – Adam – Carter 2000: 3) a spojují je s obrázkem planety Země z vesmíru, který zásadně změnil vnímání životního prostředí. Do té doby bylo pro média ve Spojených státech a Velké Británii poměrně obtížné tematizovat životní prostředí tak, jak se formulovalo rodící se environmentální hnutí, jehož ústřední myšlenkou bylo, že „*vše je propojené se vším*“ (Hannigan 1995: 62). Existovala proto respektovaná ochrana přírody (*conservation*) v podobě ochrany vzácných druhů zvířat, zachovalých koutů divočiny v národních parcích, jako

Ve své studii došli k závěru, že zájem veřejnosti o environmentální témata koreluje s množstvím prostoru, které jim zpravodajská média poskytují. Média tak jsou klíčovými činitelem v legitimizaci životního prostředí jako politického tématu. Tím, že se obavy a starosti o životní prostředí ze strany státu institucionalizovaly, byly také podle Parloura a Schatzowa podrobeny prioritám ekonomického růstu a výkonu a zpravodajská média neměla tendenci tento stav příliš zpochybňovat. Tato Parloura a Schatzowa zjištění, že média nezpochybněji ekonomický růst, potvrdili v pozdějších studiích i Hansen (1993) či Anderson (1997).

Po poklesu mediálního zájmu v druhé polovině let 70. došlo na počátku 80. let k jeho opětovnému zvýšení a důraz se kladl na „lidský prvek“, na to neobvyčejné oproti obvyčejnému. Pro zpravodajské pokrytí byl typický důraz na spektakulární události, jako byly přírodní neštěstí, zemětřesení, hurikány, záplavy, oproti každodenním rizikům spojeným s pesticidy v zemědělství, znečišťujícími látkami v ovzduší či azbestovým prachem. Televizní zpravodajství v USA 80. let tak poskytovalo disproporční pokrytí a ve veřejnosti posilovalo tendenci přeceňovat náhodné katastrofy a neštěstí a naopak podceňovat chronická a dlouhodobá rizika (Allan – Adam – Carter 2000: 6).

Pro západní média se významným tématem této dekády stala i jaderná energie, k čemuž přispěla i havárie jaderné elektrárny v Černobylu v tehdejší Sovětské svazu, ke které došlo v roce 1986. Média rámovala zpravodajské pokrytí této havárie jako mimořádnou událost, „náhodný incident“, jako chybu, která se mohla stát jen v Sovětské svazu, a implicitně tak přispívala k naturalizaci jaderné energie jako bezpečného a čistého zdroje. Tím, že podávala zprávy o nehodě jako o malé chybičce v zaběhnutém soukolí, posilovala status quo.

„Parametry veřejné debaty o jaderné energii tak byly do značné míry definovány debatami mezi »experty« obledně tobo, jak nejlépe »řídít« a »regulovat« tyto technologie. A po publiku se pravidelně chtělo, aby přistoupilo na to, že jaderná energie je čistá, efektivní a bezpečná.“ (Allan – Adam – Carter 2000: 8) Debata ve veřejné sféře se tak namísto diskuse o alternativách k jaderné energetice, které byly odmítnuty jako nepraktické a neekonomické, za vydatné pomoci masmédií přesunula k rozpravám o technologickém řízení jaderné energie.

byl Yellowstone park v USA, či ochrana krajiny ve Velké Británii jako symbolu národního dědictví. Ale tato respektovaná ochrana přírody nebyla spojována se znečištěním vzduchu, ropnými skvrnami v mořích či dalšími environmentálními problémy, o kterých začala média v 60. letech dvacátého století zvyšovanou měrou informovat a jejichž počet dramatičtěji rostl. Navíc v roce 1970 byl 22. duben poprvé vyhlášen (a v San Francisku také slaven) jako *Den Země*, což bylo především pro americká média tou událostí, na níž mohla pověsit řadu environmentálních příběhů, a životní prostředí se tak pro média stávalo samostatným tématem. Samotný termín „životní prostředí“ (*environment*) se začal vnímat jako sociální problém a postupně vytlačoval a nahrazoval v médiích do té doby etablovaný a neutrálnější vnímaný termín „ochrana přírody“ (*conservation*) (Hannigan 1995: 62, Allan – Adam – Carter 2000: 3).

Na prosazení životního prostředí do pozornosti médií mělo vliv i rozhodnutí se environmentální hnutí, ze kterého se na počátku 70. let začal stávat významný sociální aktér. Posun v rétorice znamenal i zpochybnění do té doby všeobecně panující shody ohledně duálního rozdělení na přírodu a lidstvo. I zpravodajským médiím začalo být stále více zřejmé, že pro přístě už je třeba „klasické environmentální příběhy“ pojímat spíše jako „příběhy obchodně-lékařsko-vědecko-ekonomicko-politicko-sociální“. S událostmi, jako byl například únik ropy do moře blízko pobřeží Santa Barbary v roce 1969, nastala exploze informací, média si najímala nově naše specializující se na tuto problematiku a z životního prostředí se stalo „hot news story“ (Allan – Adam – Carter 2000: 4).

Nicméně v polovině 70. let nastal určitý pokles veřejného, a tudíž i mediálního, zájmu o životní prostředí. Podle Parloura a Schatzowa k tomu přispěly tři faktory. Jednak měla na tomto poklesu podíl samotná média, která namísto životního prostředí objevila nová, zřetelnější témata, jako byla energetická krize, nezaměstnanost či inflace. Druhým faktorem bylo povrchní mediální pokrytí environmentální tematiky, které vedlo k poklesu zájmu veřejnosti. Navíc samotná média tento nezájem ještě posilovala tím, že o životním prostředí informovala stále méně, takže u veřejnosti navozovala dojem, že na této problematice tak nezáleží. A třetím faktorem bylo, že institucionalizace zájmu o životní prostředí vyvolávala ve veřejnosti pocit, že problémy „se řeší“, a veřejnost tak mohla přenést zodpovědnost na institucionální úroveň (Parlour – Schatzow 1978: 15).

Pro zpravodajská média byla charakteristická tendence reprezentovat environmentální krizi spíše jako sérii konkrétních katastrofických událostí než jako výsledek dlouhodobých byrokratických kalkulací a rozhodnutí. Světová média například rozsáhle informovala o nehodě tankeru Exxon Valdéz v roce 1989, při němž vyteklo do moře obrovské množství ropy, ale zaměřovala se spíše na individuální chyby kapitána tankeru než na obecnější povahu celé nehody. Daley a O'Neill ve studii o mediálním pokrytí této havárie došli k závěru, že „*média naturalizovala ropnou havárii a efektivně odváděla pozornost od debaty ohledně systému námorní dopravy a eventuálního hledání alternativních zdrojů energie*“ (Daley – O'Neill 1991: 53). To mělo za následek, že celý environmentální problém, zahrnující i legitimitu ekonomického růstu založeného na ropě a vyžadujícího její transport po moři v obrovských tankerech, byl sveden pryč z politické arény do politicky nepřístupné sféry technologické nevyhnutelnosti. Mediální pokrytí havárie Exxon Valdéz tak jen „*reprodukovalo politickou a korporativní hegemonii Ropy*“ (Daley – O'Neill 1991: 53).

Dalšího vrcholu dosáhlo mediální pokrytí na počátku 90. let a lze říci, že mediální zájem o životní prostředí prochází určitými cykly, mimo jiné také v souvislosti s tím, jak se mění politický, ekonomický a sociální kontext jak v jednotlivých zemích, tak i na mezinárodní scéně. Objevuje se řada dalších témat, jako jsou globální oteplování či změny klimatu. Stále převažuje pokrytí orientované zejména na události, přeceňují se spekulární rizika a katastrofy oproti dlouhodobým a méně viditelným rizikům. Přesto je možné stanovit určité faktory, které ovlivňují podobu environmentálního zpravodajství a které nám mohou pomoci odpovědět na otázku, jak se životní prostředí dostává do zprávy.

ZPRAVODAJSKÉ ZPRACOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Média jsou hlavním zdrojem informací o životním prostředí a veřejnost má vyjma masmédií jen velice málo jiných zdrojů, kam se obrátit pro informace (Hansen 1991: 445). Nicméně tematika životního prostředí se nikdy nepokládala za příliš pohodlnou arénu pro mediální pokrytí, a to ze dvou důvodů. Jednak téma životního prostředí jde napříč všemi zavedenými zpravodajskými oblastmi – byznysem a ekonomikou počíná-

je, přes domácí a zahraniční politiku, zdravotím a vědou končce. A za druhé, tematika životního prostředí se po dlouhou dobu považovala a někdy stále ještě považuje za téma nudné, příliš složité a komplikované na rozdíl od celebrit a skandálů.

Nicméně i v mediálním pokrytí environmentálních témat platí, že je do značné míry utvářeno stejnými výrobními tlaky, které u médií platí i při zpracovávání ostatních témat. Clarke dělí tyto tlaky do dvou kategorií: krátkodobé, logistické a technologické povahy, a dlouhodobé, povahy spíše ekonomické a profesní (Clarke in Hannigan 1995: 62).

V rámci krátkodobých tlaků, zejména kvůli nedostatku času vzhledem k uzávěrkám, se média zaměřují spíše na události než na pomalé procesy, jejichž popsání je navíc často třeba orientace ve vědeckých poznatcích. Je možné identifikovat tři typy environmentálních událostí: milníky, významné události (vyhlášení a oslava *Dne Země*, summit OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiro v roce 1992 či summit OSN o udržení telní rozvoji v Johannesburgu 2002); katastrofy či havárie (úniky ropy do moře při haváriích tankerů, jaderné nehody, záplavy, úniky toxických látek) a legální/administrativní události či veřejné akce (parlamentní slyšení, soudní projednávání, akce nevládních ekologických organizací) (Hannigan 1995: 64).

Summit v Rio, jako jeden z milníků, v roce 1992 přilákal celosvětovou mediální pozornost díky celebritám jak ze světa politiky, počínaje prezidentem USA Georem Bushem a kubánským prezidentem Fidalem Castrem konče, tak i ze světa showbiznyusu. Environmentální katastrofy a nehody jsou „*obživou environmentálního zpravodajství. Často zahrnují zranění a ztráty na životech nebo hrozby těchto ztrát a zranění a vyprávějí o nesmírné odvaře a sebeobětování. Překypují zajímavými lidskými příběhy: nezlomný a hrdý vlastník domu, který sedí na střeše a odmítá se nechat evakuovat, zatímco bláznivá záplava kolem něj se zvedá; dítě, které je po třech dnech nalezeno v sutinách domu, který se zhroutil v důsledku zemětřesení.*“ (Hannigan 1995: 65) Pro tuto mediální orientaci na události je charakteristické, že potřebuje nějakou „*horkou zpravodajskou událost*“, typu záplavy či úniku toxických látek do ovzduší, která je jednorázová, rychle začne a relativně rychle skončí, aby pak na jejím základě média pokryla dlouhodobě se vyvíjející, méně viditelná, zato chronická témata, jako jsou globální oteplování, úbytek ozónu, kyselá deště, půdní eroze či třeba změny

klimatu. Navíc média často tyto dlouhodobé environmentální problémy vykreslují jako výsledek čehosi nového, nenadálého a překvapivého, a ne jako nevyhnutelné důsledky série politických, ekonomických a společenských rozhodnutí. Opomíjí to důležitou skutečnost, na niž upozornil Hansen (1991: 449), že environmentální témata, která nemají tuto katastrofickou povahu, musejí vejít ve známost díky nějakému sociálnímu aktérovi. Životní prostředí tak představuje důležitou arénu, v níž se střetávají politické a ekonomické zájmy a v níž se rozhoduje o tom, kdo promlouvá o životním prostředí a přírodě, kdo je zdrojem informací o životním prostředí a jeho poškozování a kdo a jak tuto tematiku rámuje.

Právě zdroje informací o životním prostředí, z nichž média vycházejí, jsou druhým rysem, který utváří povahu environmentálního zpravodajství. Novináři se pod časovým tlakem uzavírají, ale i v rámci novinářských natin často orientují na omezený počet zdrojů, především na zdroje oficiální a mocné, na ty, „co vědí“. Tyto „primární definující“ zdroje pocházejí zpravidla ze sociálních a politických elit, což ale podle Cottelého (1993: 12) neplatí jen pro zpravodajství o životním prostředí, ale i obecněji.

V mediálním pokrytí se tak odráží mocenská nerovnost ve společnosti, která se projevuje hierarchickým přístupem do zpráv, média se orientují především na „autority“ politické a ekonomické, které jsou držiteli moci, a na vědecké, které dodávají mediálním sdělením důvěryhodnost (Barker 2007; Hansen 1991: 449). Výběr toho, kdo bude ve zprávě autoritativně mluvit o tématu, už předurčuje zpracování, protože zpráva je často spíše produktem zdroje než samotného novináře. To vede k omezení různých pohledů a perspektiv, což v důsledku znamená, že média reflektují jen určitě politické, ekonomické či vědecké pohledy omezené skupiny elitních expertů. Tyto elity vycházejí vstříc médiím ve dvou důležitých kritériích. Jednak jsou dostupné, vždy po ruce na telefonu, popřípadě v tiskovém oddělení, jednak mají legitimitu v mocenské struktuře, a navíc mají práve formalizované struktury, v podobě tiskových mluvčích a oddělení, které usnadňují kontakt s médii.

Studie ukázaly, že 60 % zpráv pochází z rutinních kanálů (jako jsou tisková oddělení, mluvčí a prohlášení), že vládní úředníci jsou citováni ve 3/4 všech zpráv jako zdroje a že 31 % zdrojů z titulní strany je spojeno s vládou (Corbett 2006: 231). Podle Millera a Riechertové existuje několik důvodů, proč média upřednostňují vládní zdroje. Jednak jsou pro no-

vně snadno dostupné, jednak jsou obecně považovány za spolehlivé a za třetí v případě většího obecného ohrožení, jako jsou nehody jaderných elektráren či úniky toxických látek do ovzduší nebo vody, je to právě vláda, která disponuje kontrolou nad přístupem do postižených míst a velí složkám, které se podílejí na jejich likvidaci (Miller – Riechert 2000: 51). Navíc mediální pokrytí životního prostředí také odráží mocenské nerovnosti ve společnosti, takže mu dominují vládní zdroje s přístupem k moci a korporativní zdroje s ekonomickým vlivem, a naopak environmentální skupiny jsou z něj často vylučovány jako ti, „kdo nevědí“.

Oficiální zdroje jsou primárními definujícími. „Jedinci v mocenských pozicích nebo pozicích s vysokým statusem, kteří nabízejí názory na kontroverzní témata, se svými definicemi úspěšně, protože jsou vnímáni jako ti, kteří mají přednostní přístup k prestižnějším a odbornějším informacím než většina populace. Výsledkem této strukturované preference je, že se tyto mluvčí stávají tzv. primárními definujícími témat.“ (Stuart Hall cit. dle Trampota 2006: 83)

Toto primární definování pak stanovuje hranice a omezení pro všechny následné diskuse a rozhoduje o tom, co je legitimní a nelegitimní a co je v diskusi relevantní, co irelevantní. Vzhledem k tomu, že environmentální skupiny jsou vespod mocenské pyramidy a nemají politickou moc, vědeckou důvěryhodnost a zpravidla ani ekonomické zdroje, musejí tak – aby se staly primárními definujícími – uskutečnit happeningy, demonstrace či přímé akce. Jenže těchto akcím chybí v dominantním diskursu legitimita, takže přitáhnou pozornost k tématu, ale média se pak obrací na oficiální autority, aby potvrdily, či vyvrátily tvrzení environmentálních aktivistů (Hansen 1991: 451). Ukazuje se tak, že jedna věc je přitáhnout mediální pozornost k tématu a druhá je získat mediální pokrytí pro to, co chcí sdělit, a kontrolovat tak zarámování události či tématu.

A konečně posledním krátkodobým tlakem, který ovlivňuje to, jakým způsobem se utváří zpravodajství o životním prostředí, je role a vliv editořů zpráv. Právě editoři zpráv jsou těmi, kdo v redakcích jedním okem sledují proces výroby zpráv a druhým počet prodaných výtisků či množství diváků. „Tato vnímavost často vede k honbě za senzacími. Navíc editoři jsou mnohem citlivější vůči menšímu nátlaku ze strany inzerentů různých firem, korporací či jiných mocných stoupenců stávajícího společenského uspořádání. Sami novináři to vědí a příležitostně mohou modifikovat nebo záměrně přehlížet významné události či problémy, které jsou o poškozování životního

prostředí.“ (Hannigan 1995: 67) Například koncem 70. let nebyli novináři místních novin v americkém Houstonu ochotni jít proti převládající mentalitě nadšené z ekonomického rozkvetu města, a tak nepsali o problémech okolo blízké jaderné elektrárny a zařízení na zpracování jaderného odpadu (Hannigan 1995: 67).

Dlouhodobé tlaky, které působí na zpravodajské zpracování environmentálních témat, souvisí s tím, jak se v liberálně demokratických společnostech historicky vyvinuly normativní požadavky na zpravodajství. První novináři byli ještě politicky zaujatí „partyzáni“, kteří ve službách radikální buržoazie bojovali proti feudální Evropě, a ještě na počátku 19. století byly noviny více či méně „stranickými orgány“, které vycházely z určitých ideologických pozic, vyjadřovaly politické postoje a burcovaly k politické aktivitě. Nicméně v následujícím období se v kapitalistické společnosti rozvinuly tři trendy, které ovlivnily podobu médií: filosofický pozitivismus, technologický rozvoj fotografie a filmu (přicházející s představou možnosti zcela nezkrlesně zachytit objektivní realitu) a ekonomický rozvoj komerční žurnalistiky (kdy se mediální produkty stávaly obchodovatelnými produkty a politické názory se stávaly přítěží) (McNair 2004: 68).

Tyto trendy vedly k normativním požadavkům na objektivitu médií, která začala spolu s vyvážeností zpravodajství v liberálně demokratických společnostech představovat určité dlouhodobé tlaky na novináře a média. „Objektivita a vyváženost znamená, že reportéři se při různých environmentálních střetech často snaží o odtažitost nejen u sebe, ale snaží se také, aby neovlivnili veřejné mínění, a tak hledají úkryt v objektivismu vědy. Novináři tak sami na sebe pohlížejí jako na neutrální a ironický hlas, který je ochotný zajmout stanovisko jen tehdy, když jsou vědecké důkazy o kyselech deštěch, globálním oteplování či biotechnologických dostatečně silné a jednoznačné.“ (Hannigan 1995: 68) Navíc novináři, kteří mají jen velice zúzká nějaká vyšší odborná vzdělání, mají naopak vysokou míru důvěry ve vědu. To může přinášet problémy, když mají posuzovat různá protichůdná vědecká tvrzení. Vysazení nedostatku času, pod tlakem uzávěrky se novináři obrací na již známé vědecké zdroje, místo aby si udržovali rozsáhlou síť kontaktů. Navíc se obrací spíše na vědce „establishmentu“ než na „nezávislé“ vědce nebo vědce spjaté s environmentálními organizacemi (Anderson 1997: 128). A pokud novináři nemají odborné vzdělání, nemají dostatek času a ani dostatek finančních zdrojů, protože je tlak na efektivitu a větší zisk ze strany

vlastníků médií nutí snižovat náklady na zpravodajství, tak namísto toho, aby si tvrzení kriticky ověřovali, a přitom vyhověli požadavku objektivity, spoléhají se na vyváženost (Miller – Riechert 2000: 50). Poskytují „stejný prostor“, aniž by se snažili řešit, kdo má pravdu.

U mediálního pokrytí environmentální tematiky se ukazuje problematičnost této vyváženosti. Jaksi implicitně se tu předpokládá, že vyváženost přinese objektivitu. Potíž ale je, jak upozorňuje Corbettová, že média mohou jednak zdůrazňovat konflikt tam, kde ani není, a pak také v tom, že pokud má problém více názorových stran, zpravidla je redukuje na dvě (Corbett 2006: 227). Příkladem může být mediální diskurs o klimatických změnách. Mezi vědci vesměs panuje konsensus, že dochází ke globálnímu oteplování a že na něm mají nějaký podíl lidé. To, v čem se neshodují, je časový rámec klimatických změn, jejich lokace, dopady a míra vlivu člověka. Nicméně česká média posunují debatu o klimatických změnách tam, kde ta vědecká již vůbec není, a v rámci „vyváženosti“ poskytují prostor na straně jedné odpůrcům jakéhokoli globálního oteplování a klimatických změn a na straně druhé jeho stoupencům, alespoň některým. Takže celý spor, který má mnohem více stran, je redukován na dvě, posunut a navíc ještě personalizován a stává se z něj spor Klaus versus Gore. Čtenáři či diváci se pak nejsou schopni v této vyváženosti zorientovat, kde leží pravda.

Zpravodajství neexistuje ve vzduchoprázdnu a ani žurnalistické normy objektivity a vyváženosti nezabrání tomu, aby se do „fakt“ jednotlivých zpráv promítaly „hodnoty“ jak zdrojů, na které se reportéři obrací, tak společnosti, ve které média působí, a v neposlední řadě i hodnoty, které sama média vyznávají. A protože si většina médií působících v kapitalistické společnosti cení zisku, tak si i „ceni takového společenského uspořádání a takové ideologie, jež je svou podstatou kapitalistická“ (Burton – Jirák 2003: 104). Média pak mají tendenci zachycovat společenské uspořádání a jeho hodnoty v příznivém světle.

VLASTNOSTI ENVIRONMENTÁLNÍCH TÉMAT A SOCIO-EKONOMICKÉ FAKTORY

Vedle Clarkeovou popsaných krátkodobých a dlouhodobých tlaků, které působí na zpravodajství o environmentálních tématech, existují podle Alison Andersonové i určité vnitřní faktory, které ovlivňují šance těchto témat, aby se z nich staly zpravodajské příběhy (Anderson 1997: 121).

Prvním faktorem, podobně jako u Clarkeové, je orientace na události. Řada výzkumů ukázala, že pozornost médií upoutají spíše dramatické události, jako jsou ropné skvrny v řekách či hořící lesy či různé pseudoudálosti v podobě tiskových konferencí, prohlášení tiskových mluvčích, ale i happeningů nevládních organizací. Odráží to časový tlak v rámci fungování zpravodajských organizací, navíc tato orientace na události umožňuje jednotlivým zdrojům, aby kontrolovaly zarámování zprávy, a novináře oprostuje od nutnosti zasadit zprávu do širšího kontextu, který je často složitý a nevyhovuje požadavkům na jednoznačnost, jasnost.

Druhým vnitřním faktorem je tendence charakterizovat pokrytí environmentální tematiky silnou vizuální složkou, která se samozřejmě liší mezi médii. Televizní zpravodajství, jako vizuální médium, pochopitelně využívá tohoto kritéria mnohem více, což může být určitý problém, když se hledají nové úhly pohledu na environmentální problémy. Andersonová cituje bývalého korespondenta BBC pro životní prostředí, který prohlásil: „[...] jsme o obrázcích [...] jsme také o slovech, ale ta jsou popiskem k obrázkům [...]. Environmentální příběhy především potřebují dobré obrázky [...] Globální oteplování je velice obtížné, protože globální oteplování skutečně nevidíte. Můžete vidět výfukové zplodiny z aut a můžete vidět kouřící tovární komíny a můžete slyšet lidi, kteří o tom hovoří. Ale když už jste to tak udělal jednou, tak to podobným způsobem uděláte dvacetkrát za rok, proto že složky jsou vždy stejné [...] Pokud to nedoprovodíte chytrou grafikou, pak je těžké něco změnit.“ (Anderson 1997: 122) Pro zpravodajská média je tak mnohem snazší a pohodlnější pokrytí ekologické aktivity přivázané u vrat jaderné elektrárny než přiblížit problematiku globálního oteplování a s ním souvisejících klimatických změn.

Třetím vnitřním faktorem je, že zpravodajství má tendenci být uzavřeno v denním dvacetitýdňovém cyklu, zatímco environmentální problémy se vyvíjejí v dlouhodobých procesech, které nezapadají do

mediálního fungování. Televize, rádia mají pevná časová schémata, tisk má své závěrky a čas je tím hlavním omezením. Zprávy mají navíc velice omezený prostor, průměrný prostor zpráv věnovaných environmentálním problémům v televizním zpravodajství je asi 110 sekund (Anderson 1997: 123), do nichž musí být shrnout často nejednoznačný problém.

Nicméně pokud uvažujeme o zpravodajském pokrytí životního prostředí, nejsou zpravodajské hodnoty, struktura médií, vlastnosti události či environmentálních problémů či mediální zdroje, které nastolují témata, je-dinými determinanty a neměli bychom se zaměřovat pouze na roli médií. Hansen varuje před přílišnou mediacitricností. Podle něj je potřeba brát v úvahu širší kontext, v němž média působí. Hansen to nazývá „kulturními danostmi“ (*culture grevens*), které usnadňují a vymezují rozvinutí a pokrytí tématu. Aby téma získalo důležité místo ve veřejné sféře, musí se podstat, aby rezonovalo s existujícími a obecně rozšířenými kulturními koncepty (Hansen 1991: 452). Při zpravodajském pokrytí životního prostředí mezi takové „kulturní danosti“ patří víra v „nadvládu nad přírodou“ a víra v „pokrok prostřednictvím vědy a technologií“. Obě tyto kulturní danosti mohou pomoci vysvětlit, proč je mediální diskurs o životním prostředí v převážné míře diskursem vědeckým, který se spoléhá především na vědecké jako arbitry toho, co je správné a co špatné, co je pravdivé a co nepravdivé, co je reálné a co domnělé (Hansen 1991: 452). Obdobně „kulturní danosti“ v českém prostředí může být představa ekonomického růstu jako hodnoty, která se v českých médiích nepochybňuje (Doležal 2008).

Zkrátka, vedle vlastností environmentálních témat, zpravodajských rutin a tlaků či zdrojů ovlivňujících podobu zpráv o životním prostředí hraje značnou roli i širší socio-ekonomické a kulturní faktory, jak to nazývá Andersonová (Anderson 1997: 124), či Hansenovy „kulturní danosti“. Hansen například provedl komparativní obsahovou analýzu zpravodajství o životním prostředí u dvou hlavních zpravodajských programů, britských *9 O'Clock News* a dánských *TV Avisen*. A zjistil, že míra pozornosti, kterou jednotlivé televizní stanice věnovaly určitým environmentálním tématům, silně odrážela vnější ekonomické a průmyslové faktory. Z Hansenovy studie vyplývá, že *TV Avisen* věnovala pozornost zejména znečištění moří, a to z toho důvodu, že dánská ekonomika je vysoce závislá na rybářském průmyslu. Oproti tomu téma mořského znečištění se příliš neobjevovalo v britských *9 O'Clock News* vysílaných stanicí BBC,

LITERATURA:

- Allan, Stuart – Adam, Barbara – Carter, Cynthia (eds.). 2000. *Environmental Risks and the Media*. London: Routledge.
- Anderson, Alison. 1991. „Source Strategies and the Communication of Environmental Affairs.“ Pp. 459–476 in *Media, Culture and Society* 1991, r. 13, č. 1.
- Anderson, Alison. 1997. *Media, Culture and the Environment*. London: Routledge.
- Barker, Michael. 2007. „Corporate Media Greens.“ In *Griffith Journal of the Environment* 2007, October. <http://www.zcommunications.org/corporate-media-greens-by-michael-barker> (19.10.2010).
- Barry, John. 2002. *Environment and Social Theory*. London: Routledge.
- Burton, G.raeme – Jiráková, Jan. 2003. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister and Principal.
- Clarke, Debra. 1992. „Constraints of Television News Production: the Example of Story Geography.“ In *Critical Studies of Canadian Mass Media*. Ed. Greiner, M. Toronto: Butterworth.
- Corbett, Julia B. 2006. *Communicating Nature*. Washington: Island Press.
- Cottle, Simon. 1993. „Mediating the Environment: Modalities of TV News.“ Pp. 107–133 in *The Mass Media and Environmental Issue*. Ed. Hansen, Amders. London: Leicester University Press.
- Daley, Patrick – O'Neill, Dan. 1991. „Sad Is Too Mild Word: Press Coverage of the Exxon Valdez Oil Spill.“ Pp. 42–57 in *Journal of Communication* 1991, r. 41, č. 4.
- Doležal, Jan. 2008. *Zobrazení hodnoty ekonomického růstu v médiích*. Praha: FHS UK. Diplomová práce obhájená na Katedře sociální a kulturní ekologie FHS UK.
- Guedes, Olga. 2000. „Environmental Issues in the Brazilian Press.“ Pp. 537–554 in *Gazette* 2000, r. 62, č. 6.
- Hannigan, John A. 1995. *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge.
- Hansen, Anders. 1991. „The Media and the Social Construction of the Environment.“ Pp. 443–458 in *Media, Culture and Society* 1991, r. 13, č. 1.

a to z toho prostého důvodu, že v britské ekonomice hraje rybářský průmysl zcela okrajovou roli. Naopak, 9 *O'Clock News* se zaměřily na téma jaderné energetiky, které bychom marně hledali v *TV Avisen*, protože Dánsko nemá jaderný průmysl (Anderson 1997: 124). Některá environmentální témata se v médiích dané společnosti objevují více, méně, či vůbec podle toho, jak rezonují nejen s hodnotami té společnosti, ale i s jejími sociálními a ekonomickými aspekty.

SHRNUTÍ

Média jsou při zpracování environmentální tematiky velice selektivní, spíše kladou důraz na ta environmentální témata a události, které jsou relativně neočekávané, jednorázové a dramatické, než na ty dlouhodobě pomalu se vyvíjející, komplikované a „neviditelné“. Toto zaměření médií na události je často vytrženo ze širšího sociálního a politického kontextu, jen výjimečně jsou takové události pro média „věšákem“, na nějž „zavěsí“ i další, související témata.

Zprávy o životním prostředí nejsou výsledkem série náhodných událostí, ale spíše jde o produkt organizačních procedur, žurnalistických rutin a předpokladů, o kterých se příliš nepochybuje. Zprávy o životním prostředí a přírodě jsou konstruované, ale i samo pojetí toho, co je příroda, co je životní prostředí, se neustále mění a reinterpretuje. Zpravodajství o environmentální tematice je antagonistická aréna, v níž se střetávají různí aktéři, přičemž média v přístupu těchto aktérů do arény upřednostňují spíše ty mocné z vrcholu společenské pyramidy. Oficiální zdroje mají privilegovaný přístup do masmédií a jsou primárními definujícími, kteří rámuji debaty o environmentálních tématech. To má za následek, že zpravodajský diskurs o životním prostředí vychází z určitých kulturních daností, jako jsou víra ve vědu, technologický pokrok a ekonomický růst, které nepochybňuje.

- Hansen, Anders. 1993. *The Mass Media and Environmental Issues*. London: Leicester University Press.
- Hansen, Anders. 2006. „Tampering with Nature: „Nature“ and „Natural“ in Media Coverage of Genetics and Biotechnology.“ Pp. 811–834 in *Media, Culture and Society* 2006, r. 28, č. 6. London: Sage.
- Macnaghten, Phil – Urry, John. 1995. „Towards a Sociology of Nature.“ Pp. 203–220 in *Sociology* 1995, r. 29, č. 2. London: Sage.
- Miller, Mark M. – Riechert, Bonnie P. 2000. „Interest Group Strategies and Journalistic Norms.“ In *Environmental Risks and the Media*. Eds. Allan, Stuart – Adam, Barbara – Carter, Cynthia. London: Routledge.
- McNair, Brian. 2004. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál.
- Parlour, James W. – Schatzow, Steven. 1978. „The Mass Media and Public Concern for Environmental Problems in Canada, 1960–1972.“ Pp. 9–17 in *International Journal of Environmental Studies* 1978, r. 13, č. 1.
- Soper, Kate. 1995. *What is Nature?* Oxford: Blackwell.
- Trampota, Tomáš. 2006. *Zpravodajství*. Praha: Portál.
- Williams, Raymond. 1983. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. London: Flamingo/Fontana.
- Williams, Raymond. 2005. *Culture and Materialism*. London: Verso.
- Wilson, Alexander. 1992. *The Culture of Nature: North American Landscape from Disney to the Exxon Valdez*. Cambridge (MA) – Oxford: Blackwell.

Mgr. Arnošt NOVÁK (1973)

Vystudoval magisterské obory Mediální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a Sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií UK. V současnosti je doktorandem Environmentálních studií FHS UK a pedagogicky působí na katedře Sociální a kulturní ekologie FHS UK. Zaujímá se především o vztah médií a životního prostředí, environmentální sociologii a sociální hnutí se zaměřením na hnutí environmentální.

E-mail: arnovak@centrum.cz